

Marta Łuczak*
Collegium Civitas

POLSCY STUDENCI W WIELKIEJ BRYTANII I ICH RELACJE Z INNYMI POLAKAMI

Polacy w Wielkiej Brytanii posiadają różny status społeczny i zawodowy, przyjmują odmienne strategie adaptacyjne, reprezentują zróżnicowany stosunek do kraju pochodzenia i w inny sposób podtrzymują związki z ojczyzną. Ponadto w niejednolity sposób kształtują swoje relacje z rodakami, którzy tak jak oni przebywają za granicą. Poczucie przynależności do tego samego narodu, wyrażane w odmienny sposób, w praktyce nie zawsze oznacza wzajemne zrozumienie w kontaktach z innymi Polakami. Owa złożoność, wynikająca przede wszystkim z innych doświadczeń biograficznych poszczególnych emigrantów, skłania to do refleksji nad tym, czy mamy do czynienia z jedną polską społecznością, czy raczej z wieloma polskimi społecznościami, istniejącymi niezależnie od siebie.

Pojęcie społeczności w socjologii nie jest jednoznaczne. Jedną orientacją przyjmuje, że społeczność jest bliska terminowi wspólnoty, która niekoniecznie związana z określonym terytorium, ale jej istota wyraża się: w przeżywaniu i podzieleniu tych samych symboli i wartości stanowiących jej źródło; w zależnościach i stosunkach, jakie tożsamości grupy wytwarzają się między ludźmi; oraz w respektowaniu zasad porozumienia i współdziałania (Szacki 2002, s. 246-249). Drugą orientacją kładzie nacisk na aspekt terytorium i znaczenie ulokowania społeczności w tej samej przestrzeni. Wspólne terytorium jest podstawą życia społecznego, miejscem zachodzenia społecznych interakcji między członkami i wspólnych interesów (Starosta 2002, s. 97-108).

W wyniku współdziałania kształtują się więzi społeczne. Więż jest tym, co odróżnia społeczność od zbiorowości. Więzi są budowane nie tylko poprzez współdziałanie i realizację kolektywnych celów, ale także poprzez wyznawanie wspólnych wartości i przestrzeganie tych samych norm oraz poprzez poczucie odrębności od innych. Więż społeczna przejawia się bowiem nie tylko w aspekcie obiektywnym – poprzez związki międzyludzkie, współdziałanie, ale również w aspekcie subiektywnym – poczuciem wewnętrznym (Pacholski i Słaboń 2001). Członkowie społeczności są zatem ze sobą w jakiś sposób związani, np. poprzez zamieszkanie na tym samym terenie, wykonywanie tego samego zawodu lub wyznawanie tych samych wartości.

---

* Marta Łuczak – doktor nauk społecznych w zakresie socjologii, zainteresowania badawcze: tożsamość narodowa, migracje, wielokulturowość; luczak.marta@wp.pl.

W przypadku społeczności emigracyjnych przebywających za granicą więź łącząca jej członków jest oparta na poczuciu przynależności do jednego narodu, które wynika z pochodzenia z tego samego kraju (ich samych lub ich rodziców), z uznawania tej samej kultury za własną i/lub posiadania obywatelstwa kraju wyjazdu. Wskazane wyznaczniki więzi wynikają z przyjętej definicji narodu. W zależności od przyjętego ujęcia jest możliwe odwoływanie się do więzów krwi (*naród genealogiczny*), do więzów związanych z uznawaniem tej samej kultury za własną (*naród kulturowy*) lub do posiadania tego samego statusu prawnego (*naród obywatelski*) (Pacholski i Słaboń 2001). Wyrazem tej więzi może być odpowiednio np. odwoływanie się do wspólnych przodków, posługiwanie się językiem narodowym, posiadanie obywatelstwa kraju pochodzenia.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na zróżnicowanie społeczności polskich studentów w Wielkiej Brytanii oraz zarysowanie istniejących problemów we wzajemnych relacjach w środowisku emigranckim. W pierwszej części artykułu odwołam się do historii. Przedstawię krótką charakterystykę poszczególnych fal emigracyjnych i stosunków pomiędzy „starymi” i „nowymi” przybyszami. Następnie przedstawię wzajemne relacje na przykładzie ostatniej fali emigracyjnej tzw. migracji poakcesyjnej. Na podstawie wybranych przypadków omówię, w jaki sposób polscy studenci budują za granicą relacje z innymi Polakami.

Charakterystyka fal emigracyjnych

W literaturze przedmiotu znajdziemy kilka określeń przyjmowanych wobec Polaków przebywających poza granicami kraju pochodzenia m.in.: Polonia, Polacy za granicą, społeczność polska za granicą, „Polska migracyjna” (Garapich 2013, s. 21), Polacy na obczyźnie, polska diaspora. Określenia te miały różne znaczenie w poszczególnych okresach historycznych i odnoszą się do różnych środowisk polskich emigrantów. Na przykład określenie „Polonia” było bardzo popularne przed rokiem 1989 i wiązało się z przyjmowaniem w typologii polskich emigrantów kryterium geograficznego. Wskazywano na Polonię amerykańską, brytyjską, francuską itd. Termin obejmował wszystkich Polaków zamieszkujących dany kraj, nie uwzględniając przyczyn, z powodu których się w nim znaleźli. „Polonię” stanowili ci, którzy znaleźli się poza granicami kraju po II wojnie światowej, chociaż nigdy nie emigrowali (nazywa się ich jednak w uproszczeniu emigrantami wojennymi), późniejsi emigranci polityczni, a także przedwojenna emigracja ekonomiczna (Babiński 2009, s. 71-72). Obecnie pojęcie Polonii jest uznawane za dyskusyjne i przez niektórych badaczy postrzegane jako nieprzydatne z punktu widzenia analitycznego (Garapich 2010, s. 46-49).

Z kolei termin „diaspora” jest używany coraz częściej. W przeszłości określenie to było stosowane wobec migracji przymusowej, łączącej się z wygnaniem. Pojęciem diasporę posłużył się, w swojej typologii, np. Adam Walaszek. Badacz postawił znak

równości pomiędzy „diasporą” a polskimi skupiskami powstałymi w wyniku rozproszenia Polaków po świecie. Przyjmując kryterium przyczyny emigracji, wyróżnił: „diasporę ofiar” (obejmującą Polaków, którzy „porzucili domy pod przymusem” i nie mieli możliwości powrotu), „diasporę pracy” (w przypadku tych Polaków przyczyną wyjazdu z rodzinnych stron były czynniki ekonomiczne i brak możliwości zatrudnienia w kraju), profesjonalistów (obejmuje osoby dobrze wykształcone, które wyjechały w celu realizacji planów związanych z karierą zawodową) oraz „diasporę wojowników” (emigranci polityczni, którzy z dala od swej ojczyzny są nadal zaangażowani w działalność niepodległościową) (Walaszek 2001, s. 7-29). Obecnie pojęcie diaspory odnosi się do społeczności ukształtowanych w wyniku migracji, żyjących poza obszarem swego rdzennego terytorium, które podkreślają swój status „obcości”, dążenie do zachowania odrębności i mają tendencję do izolowania się od społeczeństwa przyjmującego (Posern-Zieliński 2011, s. 23-34). Termin obejmuje społeczności różnego typu: te, których członkowie osiedlili się i posiadają obywatelstwo kraju przyjmującego, jak również społeczności cyrkulujące pomiędzy kilkoma geograficznymi punktami, których członkowie nie posiadają obywatelstwa nowego kraju (Andrejuk 2013, s. 73).

W celu scharakteryzowania Polaków w Wielkiej Brytanii odwołam się do koncepcji tzw. fal emigracji, czyli wyjazdów rodaków za granicę w następujących po sobie okresach historycznych. Dzięki temu będzie możliwe wskazanie odmiennych przyczyn i okoliczności wyjazdu oraz zwrócenie uwagi na różnorodność poszczególnych środowisk i wyznawanych przez nie wartości. Ta charakterystyka pozwoli lepiej zrozumieć wybrany przez nich sposób kształtowania relacji z krajem pochodzenia i z nowym krajem pobytu oraz dostrzec źródła braku wzajemnego porozumienia pomiędzy rodakami.

Wśród tzw. fal emigrantów XX i XXI w. można wyróżnić: (1) po II wojnie światowej – emigrantów wojennych, (2) w latach 70. i 80. – emigrację polityczną i zarobkową, (3) po 2004 r. – emigrantów poakcesyjnych¹.

Po II wojnie światowej Londyn był centralnym ośrodkiem życia polskiego poza granicami kraju, przede wszystkim miejscem rezydowania władz na uchodźctwie. Tu znajdowały się centrale emigracyjnych organizacji kulturalno-społecznych i redakcje polskich czasopism (Chodubski 1994, s. 104). W stolicy Wielkiej Brytanii przebywały elity polityczne II Rzeczypospolitej. Osoby z tego środowiska posiadały wysokie kwalifikacje i doświadczenie mające znaczenie w kraju pochodzenia, które okazały się nieprzydatne w nowym miejscu pobytu. Emigrację wojenną stanowili przede wszystkim

---

¹ Badacze przyjmują różne typologie fal emigracyjnych do Wielkiej Brytanii. Np. Tomasz Ferenc, pisząc o polskich artystach w Londynie, wyróżnił: emigrację lat 40. i 50., emigrację lat 70. i 80. oraz emigrację po roku 1989 (rozdzielił tutaj emigrantów, którzy wyjechali przed akcesją Polski do Unii Europejskiej, i tych, którzy wyjechali po akcesji) (Ferenc 2012, s. 135). Z kolei Aneta Słowik wskazała na emigrację powojenną, emigrację lat 60., 70., 80. i 90. oraz emigrację poakcesyjną (Słowik 2013).

zdemobilizowani żołnierze (Janeta 2012, s. 13-19), którzy zazwyczaj nie znali języka angielskiego, nie posiadali wiedzy o kulturze kraju pobytu i nie byli przygotowani do wykonywania zawodów potrzebnych w nowych warunkach. W tej sytuacji emigranci, zmuszeni przez brak środków materialnych, podejmowali proste prace fizyczne niewymagające kwalifikacji lub korzystali z zasiłków opieki społecznej (Radzik 2010, s. 31-32).

Emigranci wojenni, z powodu sytuacji politycznej w Polsce, nie mogli lub nie chcieli wracać do kraju. W przypadku osób pochodzących z Kresów Wschodnich, których domy de facto znalazły się poza granicami ojczyzny, nie mieli dokąd wracać. Emigranci wojenni tworzyli polskie skupiska i aktywnie działali w rodzimych organizacjach. Dzięki zaangażowaniu w życie wspólnoty narodowej mogli się oderwać od codziennych niedogodności, utrzymać swój dawny prestiż społeczny oraz potwierdzić słuszność swoich patriotycznych przekonań (Radzik 2010, s. 34). Zaangażowaniu w życie polskiej emigracji towarzyszyła idea państwa na wygnaniu oraz dążenie do podtrzymania odrębności od społeczności kraju pobytu. Polacy dążyli do podtrzymania tożsamości narodowej, zwłaszcza poprzez kultywowanie historii przedwojennej Rzeczypospolitej oraz wyznawanie religii katolickiej. W ten sposób emigranci byli ze sobą mocno związani, niezależnie od występującego wewnętrznego zróżnicowania pod względem wykształcenia, zawodu, pozycji społecznej (Stachura 2004a, s. 55).

Początkowo Polacy postrzegali swój pobyt na emigracji jako tymczasowy i zakładali, że wraz z rychłą zmianą władzy w kraju powrót do ojczyzny będzie możliwy. Temu przekonaniu towarzyszyło zamykanie się emigrantów na kontakty z mieszkańcami Wielkiej Brytanii oraz nieakceptowanie aktualnej sytuacji politycznej w Polsce. Z upływem czasu, gdy oczekiwana zmiana władz w kraju nie następowała, emigranci zaczęli przyjmować bardziej zróżnicowane poglądy w stosunku do sytuacji w ojczyźnie. Warunki życia i pracy w nowym kraju stopniowo również ulegały zmianie – przebywając coraz dłużej w Wielkiej Brytanii, Polacy podnosili swój poziom materialny, a wraz z dorastaniem ich dzieci ulegali asymilacji (Habielski 1999). Znacząca zmiana sytuacji emigracji wojennej nastąpiła w roku 1989, gdy w wyniku przemian społeczno-politycznych w Polsce musieli na nowo określić swoją rolę oraz relacje z krajem pochodzenia. Również stosunki wewnętrzne w środowiskach emigracyjnych wymagały ponownego ułożenia. Czynnikiem jednoczący emigrantów – negatywny stosunek do władz w kraju przestał bowiem istnieć (Radzik 2001, s. 166).

Po emigracji wojennej kolejna fala Polaków przybyła do Wielkiej Brytanii w latach 70. i 80. Emigrantami w tym okresie były osoby zaangażowane w działalność opozycyjną i niejednokrotnie zostały zmuszone przez władze komunistyczne do wyjazdu z Polski. Emigrantami tej fali były także osoby, które chciały wyjechać z kraju pochodzenia (w przeciwieństwie do emigrantów wojennych), a ich celem była poprawa swojej sytuacji materialnej (Ferenc 2012, s. 197-198).

„Nowi” przybysze wzbudzali nieufność emigrantów wojennych, dla których było niezrozumiałe, że Polacy przyjeżdżający do Wielkiej Brytanii z przyczyn ekonomicznych, w celu uzyskania opieki socjalnej i zatrudnienia, zmieniają przynależność państwową. Nieufność i brak akceptacji wynikały z tego, że byli oni postrzegani jako potencjalni agenci urzędu bezpieczeństwa (Słowik 2013, s. 114). Emigranci wojenni nie angażowali ich w działalność polskich organizacji. Z kolei nowo przybyli, którzy wyjeżdżając z kraju kierowali się względami ekonomicznymi, nie byli zainteresowani życiem polonijnym, ponieważ ich celem było zajęcie wysokiej pozycji zawodowej i społecznej w nowym kraju, a nie działalność społeczno-polityczna (Janeta 2012, s. 21-23). Emigracja lat 70. i 80. miała inne dążenia i aspiracje niż emigranci wojenni, innymi drogami chciała osiągnąć dobra materialne, inaczej pojmowała kwestie polityczne i społeczno-kulturalne. Ponadto Polacy II fali dążyli do uczestnictwa w życiu ogólnospołecznym i asymilacji z nowym krajem pobytu (Chodubski 2003, s. 62). Wyrazem innego podejścia w stosunku do Wielkiej Brytanii był np. stosunek do oświaty polonijnej. Pielęgnowanie polskiej kultury i uczenie języka polskiego swoich dzieci „nowi” emigranci uważali za bezcelowe i nieprzydatne w nowych warunkach (Cimała, Kalczyńska 2010, s. 5-19). Innym przykładem jest stosunek do ustaleń konferencji w Jałcie – dla emigrantów lat 70. i 80., wychowanych i wykształconych w komunistycznej Polsce, nie był tak jednoznaczny i bezkompromisowy jak dla emigrantów wojennych (Stachura 2004b, s. 16).

Polacy, którzy przyjechali do Wielkiej Brytanii z przyczyn politycznych i nie wypierali się swojego pochodzenia, także nie byli zainteresowani utrzymywaniem kontaktów z organizacjami skupiającymi emigrantów powojennych. Według nich emigranci wojenni koncentrowali się na własnych problemach, podejmowali nieadekwatne działania w kontynuowaniu walki o Polskę, charakteryzowali się megalomanią i ksenofobią. Z kolei emigranci powojenni nie udzielali Polakom II fali „publicznego rozgrzeszenia” – wyjazd traktowany był przez nich jako ucieczka z kraju (Słowik 2013, s. 104-113).

Kolejni emigranci z Polski przybyli do Wielkiej Brytanii po 1989 r. W przeciwieństwie do swoich poprzedników, których pobyt był długotrwały, zwykle dożgonny, od początku mieli możliwość swobodnego powrotu do kraju i utrzymywania kontaktów z Polską (Okólski 2006, s. 46-58). Znacząca fala emigracji do Wielkiej Brytanii miała związek z akcesją Polski do Unii Europejskiej – w latach 2004-2012 z kraju wyjechało, w zależności od statystyk, ponad 630 tys. osób. W pierwszym okresie emigrowali głównie mężczyźni i osoby młode (osoby w wieku 20-34 stanowiły ponad 80% wyjeżdżających). Osoby z wyższym wykształceniem stanowiły początkowo ok. 25%, z czasem ich odsetek zmniejszał się na rzecz osób z wykształceniem zawodowym (Okólski i Salt 2014, s. 11-37).

Należy podkreślić, że Polacy, którzy wyjechali z kraju po roku 2004, nie stanowią jednolitej społeczności pod względem wykształcenia, aspiracji zawodowych, pozycji

społecznej, planów migracyjnych. Z jednej strony wśród emigrantów są Polacy, którzy pracują jako specjaliści na stanowiskach zgodnych z ich wykształceniem (np. lekarze i bankowcy) lub przeciwnie – podejmują zatrudnienie w sektorze usług, wykonując zadania nieodpowiadające ich wyższym kwalifikacjom uzyskanym podczas studiów w kraju pochodzenia. Z drugiej strony wśród emigrantów poakcesyjnych są również Polacy, którzy nie posiadają żadnego zawodu, a także bezdomni (Janeta 2012, s. 13-19). Taka różnorodność osób, złożoność ich sytuacji w kraju i odmienne strategie migracyjne powodują, że nie można wyróżnić jednego wzoru migracji i typu migranta. Badacze migracji poakcesyjnej wyróżniają różne jej typy. Na przykład John Eade, Stephen Drinkwater i Michał Garapich opracowali typologię, w której wskazali następujące typy: „bociany” (migranci sezonowi), „chomiki” (skupieni na akumulacji kapitału, który inwestują w Polsce), „buszujący” (brak ściśle określonych planów migracyjnych), „łośosie” (nie planują powrotu do Polski) (Eade i in. 2006).

Szczególną grupę wśród emigrantów poakcesyjnych stanowią osoby młode, dobrze wykształcone, które wyjechały z kraju, ponieważ nie mogły znaleźć jakiegokolwiek pracy bądź satysfakcjonującej pracy lub uznawali, że otrzymywane wynagrodzenie w kraju nie spełniało ich oczekiwań. Tym osobom poświęca się wiele miejsca w badaniach. Tak jak wspomniałam powyżej, znaczną część osób, które wyjechały z Polski po 2004 r., stanowili absolwenci polskich uniwersytetów. Posiadanie wyższego wykształcenia nie pozwoliło im jednak na podjęcie pracy zgodnej z ich kwalifikacjami, ponieważ dyplom polskiej uczelni nie jest rozpoznawalny przez pracodawców w Wielkiej Brytanii. Ponadto niewystarczająca znajomość języka angielskiego uniemożliwiła im zajęcie odpowiedniej pozycji zawodowej. Podejmując pracę zazwyczaj w sektorze usług na stanowiskach niewymagających wyższych kwalifikacji, zdecydowali się na niewysoką pozycję zawodową, skromne zarobki oraz tym samym na niski status społeczny. Praca za relatywnie niewygórowaną pensję pozwala im jednak na przeznaczenie części wynagrodzenia na rozrywki, udział w życiu kulturalnym, podróże – na co nie mogliby sobie pozwolić w Polsce. Swoją status zawodowy – pracę fizyczną – postrzegali jako naturalny etap migracji, a nie jako status quo (Trevena 2011, s. 71-96).

Migracja poakcesyjna do Wielkiej Brytanii, w porównaniu z poprzednimi falami emigracji, charakteryzuje się odmiennymi doświadczeniami biograficznymi, innymi okolicznościami wyjazdu, a także możliwościami przemieszczania się, na które składają się swoboda podróżowania, przekraczania granic, podejmowania pracy poza granicami kraju i powrotu do Polski. Wyjazd do Wielkiej Brytanii w przypadku niektórych migrantów poakcesyjnych był poprzedzony podróżami, pracą sezonową, wyjazdami stypendialnymi i innymi doświadczeniami z kontaktów międzykulturowymi, które wpłynęły na gotowość do opuszczenia kraju i oswoiły z myślą o możliwości życia poza ojczyzną. W ich przypadku „migracja przestała być stygmatem, a życie poza Polską

pozbawione zostało patriotycznego etosu *wygnańca* i egzystencjalnego cierpienia wynikającego z niemożliwości powrotu do ojczyzny” (Ferenc 2012, s. 190).

Osoby wyjeżdżające z Polski po roku 2004 nie były zainteresowane „polskim Londynem” stworzonym przez poprzednie fale emigracji. Inne motywy wyjazdu, różnice pokoleniowe, odmiennie pojmowany patriotyzm powodowały trudności w znalezieniu płaszczyzny porozumienia. W badaniach nad relacjami pomiędzy emigracją powojenną i poakcesyjną wskazuje się na rozczarowanie „starej” emigracji zachowaniem „młodych” Polaków. Dochodzi do tego, gdy „młodzi” są sprawcami kradzieży lub przestępstw. Wówczas obraz Polaków budowany przez pół wieku przez „starą” emigrację zostaje wypaczony oraz podważa szacunek, którym Anglicy obdarowywali „starą” emigrację polityczną. Dodatkowo „młodzi” emigranci nie angażują się w życie polskich organizacji prowadzonych przez „starą” emigrację (Janeta 2012, s. 21-23). Z kolei emigranci poakcesyjni postrzegają emigrację powojenną jako społeczność żyjącą przeszłością i nie idącą z postępem czasu, w przeciwieństwie do nich, którzy są nowocześni, mobilni, otwarci, równi, dobrze wykształceni i posiadający wysokie kompetencje (Galasinska 2010, s. 939-951).

Aneta Słowik, prowadząc badania wśród Polaków trzech fal emigracyjnych, analizowała relacje pomiędzy pokoleniami. Badaczka wskazała, że Polacy przybyli do Wielkiej Brytanii po 2004 r. polegają przede wszystkim na sobie lub na zaufanych więzach z rodakami. Emigranci poakcesyjni unikają budowania relacji z członkami własnej fali, jak i z tymi, którzy wyjechali z kraju pochodzenia w poprzednich latach. Słowik zwraca uwagę na to, że członkowie III fali świadomie ograniczają kontakty z wcześniejszą generacją emigrantów ze względu na opresyjny charakter zasad proponowanych przez starsze pokolenie (Słowik 2013, s. 50-58).

Członkowie poakcesyjnej migracji zazwyczaj wpisują się w stereotyp polskiego migranta – uczestnika gry rynkowej, podążającego za maksymalizacją zysków, który jest przedsiębiorczy i indywidualistycznie zorientowany na cel, kieruje się etyką zawodową, jest skuteczny w swoich działaniach, ciężko pracuje i awansuje społecznie, jest życiowo zaradny, liczy tylko na siebie, a nie na pomoc instytucji (Garapich 2016, s. 10-12). Emigranci poakcesyjni nie angażują się w życie organizacji polonijnych, chcą indywidualnie i niezależnie kształtować swoje życie w Wielkiej Brytanii. Brak zaangażowania w działalność polskich organizacji nie oznacza zerwania więzów z krajem i rodakami. Emigranci poakcesyjni zazwyczaj pozostają w nieformalnych sieciach kontaktów z rodziną i znajomymi, na których pomoc mogą liczyć w przypadku poszukiwania pracy i zakwaterowania (Galent 2013, s. 178).

Emigranci, którzy przybyli w innych okresach, na ogół przynależą do różnych, odseparowanych od siebie, światów społecznych. Każda z fal emigracyjnych stwarzała świat odmienny, oparty na innych zasadach, innych etosach i celach (Ferenc 2012, s. 190). Słowik, na przykładzie swoich badań wśród Polaków w Newcastle upon Tyne,

wskazuje, że Polakom różnych fal nie udało się zbudować jednej „polonijnej grupy”, którą by wszyscy traktowali jako własną. Poczucie przynależności do jednego kraju nie zapewnia solidarności wspólnoty narodowej składającej się z tak różnorodnych członków (Słowik 2013, s. 144-152). W miarę upływu czasu naturalnie relacje ze „starą” migracją przestaną być ważne, natomiast relacje wśród migrantów poakcesyjnych będą kształtować obraz Polaków w Wielkiej Brytanii. Warto jednak podkreślić, że światy społeczne migrantów poakcesyjnych są także od siebie oddalone i członkowie III fali nie stanowią jednorodnej społeczności.

Polscy studenci w Wielkiej Brytanii

Wśród emigracji poakcesyjnej najliczniejszą kategorię stanowią emigranci zarobkowi, co powoduje, że w analizach często pomija się osoby, które wyjechały z kraju z innych przyczyn. Polscy studenci oraz specjaliści z wykształceniem wyższym są społecznościami nowymi w polskiej emigracji. Z analiz demograficznych i ekonomiczno-społecznych wynika, że wykształcenie w bardzo małym stopniu wpływało na decyzje migracyjne podejmowane przed rokiem 1989, natomiast „nie sprzyjało” podejmowaniu mobilności w latach 90. Kadra kierownicza i specjaliści niechętnie podejmowali decyzje o migracji zagranicznej, w przeciwieństwie do osób o niższym poziomie wykształcenia (Górny i Kaczmarczyk 2003, s. 99-102). Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej dało nowy impuls do emigracji tej grupy Polaków, ponieważ wiązało się nie tylko z ułatwieniami w podjęciu pracy za granicą, ale także z dogodniejszymi warunkami podjęcia studiów, korzystania ze stypendiów naukowych i pobytów badawczych oraz w podejmowaniu pracy w instytucjach i firmach międzynarodowych.

Polscy studenci podejmujący kształcenie na brytyjskich uniwersytetach stanowią szczególną społeczność w gronie polskiej emigracji. Przyczyny wyjazdu i przebieg pobytu za granicą są odmienne od emigrantów zarobkowych. Środowiska, z których pochodzą, wykształcenie, poziom znajomości języka obcego, otwartość na poznawanie innej kultury – to tylko niektóre obszary, które powodują, że światy społeczne obu grup są odmienne. Moje zainteresowania badawcze koncentrują się na polskich studentach przebywających za granicą. Przeprowadziłam 14 pogłębionych wywiadów indywidualnych z osobami, które podjęły studia poza krajem pochodzenia. Wywiady przeprowadziłam w okresie od czerwca 2012 r. do stycznia 2013 r. Uczestnicy badań to studenci studiów licencyjnych, magisterskich i doktoranckich, którzy byli związani z uczelniami zagranicznymi, m.in. z uniwersytetem w Oksfordzie, Saint Andrews, Londynie, Reading. W wyniku badań własnych opracowałam typologię modyfikacji tożsamości Polaków studiujących za granicą². Zastosowaną przeze mnie metodą ba-

² Badania zostały opisane i przedstawione w niepublikowanej rozprawie doktorskiej pt. „Modyfikacja tożsamości narodowej polskich studentów studiujących za granicą”, napisanej pod kierunkiem

dawczą była szczegółowa analiza przypadków. Przyjęta przeze mnie strategia badawcza pozwoliła mi na dogłębną i wyczerpującą analizę każdego wywiadu, a w konsekwencji na osiągnięcie celu badań i wyróżnienie typów modyfikacji tożsamości, a także na ukazanie kolejnych obszarów problemowych. W trakcie prowadzenia badań szczególnie interesująca okazała się kwestia, czy, a jeśli tak, to w jaki sposób studenci budują relacje z innymi Polakami za granicą. Na podstawie przeprowadzonych badań było możliwe wskazanie trzech typów relacji, tj.: dążenie do separacji od wszystkich Polaków, dążenie do separacji od emigrantów zarobkowych i nawiązywanie relacji tylko z wybranymi Polakami – innymi studentami; nawiązywanie relacji ze wszystkimi rodakami (bez względu na przyczynę emigracji) w myśl przekonania o „naturalnej więzi”. Poniżej przedstawię wyróżnione typy na przykładzie czterech moich rozmówców: Piotrka, który nawiązuje relacje ze wszystkimi rodakami; Ani, która wyraźnie akcentuje swoją separację od emigrantów zarobkowych; Moniki, która z kolei skupia się na relacjach z innymi polskimi studentami; oraz Jerzego, który unika kontaktów ze wszystkimi Polakami.

Większość polskich migrantów poakcesyjnych stanowią osoby, które podejmują prace niewymagające kwalifikacji. W konsekwencji tego Brytyjczycy zazwyczaj postrzegają Polaków jako tych, którzy wykonują proste prace w sektorze usługowym. Wyniki badań pokazują, że zdaniem Brytyjczyków „typowy polski imigrant” to pracownik niewykwalifikowany, podejmujący się najcięższych prac, które wykonuje sumiennie i rzetelnie, przez co zyskuje uznanie pracodawcy³. Owa pozytywna generalizacja staje się jednak źródłem problemu, z którym na co dzień borykają się studenci niewpisujący się w powszechne przekonania panujące wśród Brytyjczyków. Cel i przebieg ich pobytu w Wielkiej Brytanii jest zupełnie inny.

Jeden z uczestników moich badań, Piotrek, w momencie przeprowadzania wywiadu student II roku studiów doktoranckich, od pięciu lat studiujący w Wielkiej Brytanii, potwierdził opisany wyżej, typowy obraz Polaka w Wielkiej Brytanii: „[...] przyjeżdżają do prostej pracy, więc wtedy się robi stereotyp Polaka, jako pracownika technicznego, który za bardzo nie mówi po angielsku, więc mieszka w jakimś getcie polskim i nie bardzo chce się przyzwyczać do mieszkania tutaj, i były rzeczywiście domy czy też są domy w Wielkiej Brytanii, gdzie wynajmuje jedno małe mieszkanie dwudziestu pięciu Polaków, śpią pokotem, gdzie bądź, jeżdżą na roboty budowlane gdzieś tu i tam, no i generalnie są troszeczkę denerwujący dla innych narodów. Plus taki, się często widuje gdzieś kompletnie pijanych na ulicy. [...] Problem jest taki, że wszyscy ciekawsi Polacy, ci dobrze

---

prof. dra hab. Andrzeja Szpocińskiego, Collegium Civitas, Warszawa 2016. Metodologia badań oraz typologia modyfikacji tożsamości zostały zawarte w artykule *Tożsamość narodowa polskich studentów przebywających za granicą*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” (artykuł przyjęty do druku).

³ Badania przeprowadzone przez QRS Market Research Ltd w ramach projektu „Wizerunek Polski i Polaków w Wielkiej Brytanii” (Fomina i Frelak 2011).

wykształceni, mówią fajnie po angielsku, ubierają się dobrze, nie widać po nich, że są Polakami według Brytyjczyków, więc nie zauważa się ich. O Polakach się myśli głównie, jako o tych pracownikach. [...] Ale ci bardziej wykształceni na uniwersytecie, [...] lub w jakichś ciekawych pracach jakichś, ci przyjeżdżają i zostają, zasymilowali się, mają znajomych Polaków i nie-Polaków i żyje im się całkiem fajnie i wielu ma podejście, że przyjechało tylko tymczasowo, a potem pojedzie gdzieś indziej na świecie i jakoś tych wszystkich nie widać” (wywiad 10. Piotrek).

Piotrek często spotyka Polaków w Londynie, czasami nie zdając sobie sprawy z tego, że rozmawia z osobami pochodzącymi z tego samego kraju co on. Znacząca liczba Polaków w Londynie, zdaniem uczestnika wywiadu, sprawia, że istnieje możliwość spędzania czasu tylko w gronie rodaków. W związku z tym student celowo unikał wynajmowania wspólnie z nimi mieszkania, ponieważ obawiał się, że wówczas nie miałby kontaktu z przedstawicielami innych kultur.

Jednocześnie Piotrek ma poczucie, że w wielokulturowej społeczności, w jakiej żyje, relacje z Polakami są dla niego „naturalne”. Dla uczestnika wywiadu poczucie swojskości jest budowane na wspólnych doświadczeniach migracyjnych, wychowaniu w tej samej kulturze oraz wiedzy o sytuacji w Polsce. „[...] tutaj w zupełnie obcej kulturze nagle czuje się jakąś taką więź do siebie wzajemnie mocniejszą, niż by się czuło w Polsce. Nagle osoba z Białegostoku, która pracuje w kawiarni i robi burgery, prowadzi życie ciekawsze dla mnie niż Brytyjczyk studiujący [x] na moim uniwersytecie. Z jakiegoś powodu, pewnie dlatego że jak opowiem taki »joke« o Polsce osobie, którą spotkałem gdzieś w kawiarni, czy porozmawiam na temat, nawet nie wiem, nawet zwykłych kontaktów międzyludzkich, to będzie mnie łatwiej, lepiej zrozumieć” (wywiad 10. Piotrek).

Znajomość kultury i postrzeganie świata w podobny sposób ułatwia komunikację z rodakami. Piotrek komunikuje się z innymi Polakami, bez względu na to, z której części Polski pochodzą, jakie mają wykształcenie i jaki zawód wykonują. Uczestnik wywiadu nie wstydzi się z nimi rozmawiać oraz prowadzić konwersacji w języku polskim. Piotrek skupia się na tym, co go łączy, a nie dzieli z innymi Polakami przebywającymi, tak jak on, za granicą. „Że z Polakami jestem w stanie się rozumieć naturalnie z miejsca, bez problemu. Głównie podejrzewam, że [przez] wspólną kulturę i dorastanie trochę we wspólnych warunkach, chociaż... no i jedno, co nas zauważyłem bardzo, bardzo łączy, to taka bardzo silna tożsamość narodowa związana z taką dumą narodową” (wywiad 10. Piotrek).

W wielokulturowym świecie, w jakim żyje uczestnik wywiadu, istnieje potrzeba „uproszczenia”, dlatego w stosunkach z Polakami ujawnia się stereotypowy obraz własnej grupy. Poprzez autostereotyp tworzony na tle wyobrażeń o innych grupach narodowych możliwa jest identyfikacja ze „swoimi”. Według przeprowadzonych badań na temat autostereotypów narodowych, w wizerunku własnym Polaków dominuje orienta-

cja wspólnotowa – typowy Polak ceni życie rodzinne, jest przywiązany do swojej religii, uważa się za patriotę i człowieka honoru. W autoportrecie Polaków silnie utrwalone jest poczucie patriotyzmu i dumy narodowej. Wybijałemu poczuciu godności towarzyszy kompleks niższości – Polacy wskazują na wady narodowe, w szczególności: niegospodarność, rozrzutność, lekkomyślność, lenistwo i nadużywanie alkoholu (Błuszkowski 2005, s. 117-134). Piotrek poprzez przyjęcie takiego uproszczenia postrzega swoje kontakty z Polakami jako „naturalne”, a różnice wynikające z innej pozycji społecznej lub wykonywanego zawodu przechodzą na dalszy plan. W tym przypadku mamy do czynienia z efektem familiarności polegającym na tym, że jednostki pozytywnie wartościują to, co znane, z czym miały styczność uprzednio. Łączy się to ze wspieraniem „swoich” i automatyczną reakcją sympatii wobec napotkanych osób, jeżeli dostrzeżone zostanie podobieństwo. W przypadku emigrantów tym podobieństwem jest poczucie przynależności do tej samej wspólnoty narodowej. Osoby podobne zostają włączone w obszar poczucia „my” i są traktowane jako bliskie (Jarymowicz 2008, s. 78-86).

W przypadku innych osób badanych autostereotyp Polaka stał się przyczyną niechęci do emigrantów zarobkowych. Ich zdaniem Polacy są kojarzeni z osobami nadużywającymi alkoholu oraz ze sprawcami aktów wandalizmu na ulicach. Ponadto niektórzy uczestnicy badań wskazywali, że przedstawiając się jako Polacy, są często automatycznie postrzegani przez mieszkańców Wielkiej Brytanii jako osoby wykonujące prace niewymagających wysokich kwalifikacji. Funkcjonujące generalizacje powodują, że osoby uczestniczące w wywiadzie odseparowują się od społeczności emigrantów ekonomicznych.

Na przykład Ania, od 6 lat studiująca w Wielkiej Brytanii, dąży do oddzielenia się od Polaków, którzy wyjechali z kraju w celu poprawy swojej sytuacji materialnej. Uczestniczka badań wielokrotnie odwołuje się do doświadczeń emigrantów zarobkowych, wskazując ich nieprzygotowanie do pobytu i nieintegrowanie się ze społeczeństwem brytyjskim. Ania nie chce należeć do, jak mówi, *kasty emigrantów zarobkowych, „którzy się nie integrują”, „tworzą sztuczną krajową rzeczywistość wokół siebie poprzez czytanie »Claudii« z polskich delikatesów”, „odcinając się od tej rzeczywistości, która jest wokół”*. Nie chce być postrzegana „jako nacja, która nie mówi po angielsku, pije wódkę i wszystkie panie sprzątające są z Polski” (wywiad 3. Ania).

Z przeprowadzonego wywiadu wyłania się obraz emigrantów zarobkowych, którzy przypominają tych z przeszłości, tj. żyjących w getcie, odseparowanych od społeczności kraju przyjmującego, organizujących swoje życie w sposób podobny do kraju pochodzenia, kultywujących polskie zwyczaje. Dla emigrantów z przeszłości takie próby „odtworzenia starego świata” miały im pomóc w przezwycięzeniu nostalgii i społecznej anomii, braku poczucia swojskości w nowym miejscu (Mach 1993, s. 77). Zdaniem uczestniczki wywiadu, współcześni polscy emigranci zarobkowi starają się odtworzyć

życie z Polski poprzez czytanie polskich czasopism i oglądanie polskiej telewizji, poprzez mieszkanie i pracowanie w gronie innych Polaków oraz poprzez tworzenie polskich stowarzyszeń zamkniętych na inne narodowości.

Podczas wywiadu Ania wspomina, że w trakcie kongresu polskich studentów, w którym miała okazję brać udział, uczestnicy byli zachęceni do organizowania pomocy dla polskich emigrantów zarobkowych w celu poprawy ich adaptacji do życia w Wielkiej Brytanii. Ania podaje przykłady takich studenckich inicjatyw, jak: pomoc psychologiczna, szkółki językowe, zajęcia integracyjne dla dzieci i rodziców, pomoc dla bezdomnych. Ania jednak bardzo sceptycznie podchodzi do realizacji tego typu pomysłów: „*Wiesz, co, to trzeba być jakimś pasjonatem – świrem, wiesz, żeby na przykład organizować, będąc polskim studentem, organizować pomoc dla polskich bezdomnych. Mi się wydaje, że to ładnie brzmi, ale realizacja tego...*” (wywiad 3. Ania).

Ania w pomoc dla polskich emigrantów się nie angażuje i podchodzi z dystansem do tego typu inicjatyw. Studentka rysuje bardzo silną granicę pomiędzy sobą a polskimi emigrantami zarobkowymi. Odcina się od tej społeczności, nie identyfikuje się z nią, wskazuje na jej nieporadność, ale jednocześnie nie chce podejmować jakichkolwiek działań, które ułatwiłyby emigrantom zarobkowym adaptację do życia w nowym kraju. Odseparowanie od emigrantów zarobkowych nie wiąże się jednak z odrzuceniem własnej identyfikacji narodowej, ma ono na celu zmianę powszechnie panujących opinii Brytyjczyków na temat Polaków.

Wydaje się, że negatywny stosunek do emigrantów zarobkowych łączy się z poczuciem wstydu. Garapich na podstawie badań własnych twierdzi, że Polacy wyrażający negatywną ocenę o rodakach, wskazywali, że inni Polacy szkodzą ich opinii i stanowią dla nich powód do wstydu. W tym ujęciu bycie Polakiem kojarzy się ze złym towarzystwem. Wstyd jest jednak mocno zindywidualizowany, mający na względzie własny interes (Garapich 2016, s. 46-49). Ania, zaznaczając swoją odmiennność od emigrantów zarobkowych i budując pozytywny wizerunek polskiego studenta za granicą, jednocześnie kształtuje swoje własne autodefinicje związane z przynależnością narodową, odpowiadające jej pozycji społecznej, wartościom i stylowi życia. Dążenie do zaznaczenia swojej indywidualności i wyjątkowości jest powodowane potrzebą dookreślenia tożsamości i wyraża się poszukiwaniem różnic oraz chęcią wyróżniania się w środowisku polskich emigrantów (Jarymowicz 2008, s. 64-65).

Zaznaczenie swojej odrębności od emigrantów zarobkowych może wyrażać się także poprzez poszukanie wspólnych cech z innymi polskimi studentami i preferowanie kontaktów z tymi, którzy są do nich podobni. Tendencja do tego, by podążać za tym, co ma znamiona polskości (tak jak w przypadku Piotrka), łączy się z innymi cechami związanymi np. z pozycją społeczną, wyznawanymi wartościami. Relacje z innymi polskimi studentami nawiązuje np. Monika (od 5 lat studiująca za granicą). Uczestniczka wywiadu spotyka podobnych do niej Polaków w polskich stowarzyszeniach studenc-

kich działających na uniwersytetach: „Tak to, że się człowiek trzyma z Polakami, jest moim zdaniem jak najbardziej naturalne, bo to jest po prostu inne połączenie. No wiesz możesz rzucić Bareją i wszyscy rozumieją, tak, i szczególnie na początku ma się jednak większą swobodę wypowiedzenia się po polsku i jakby te wszystkie, co ci przychodzi do głowy i nie jesteś w stanie na angielski przerzucić, tak, szczególnie w przypadku jakiś dziwnych poczuciu humoru tak, to jest nieprzetłumaczalne, więc naturalnie się czujesz w polskim towarzystwie, chociaż w jakimś stopniu się tęskni za tymi pierogami, ptasim mleczkiem i Bóg wie, czym jeszcze [...]. Moim zdaniem sama po swoich znajomych widzę, że bardzo dużo osób się angażuje w jakieś tam PolSoc-i czy inne skupiska polskie, tak” (wywiad 5. Monika).

Inny sposób budowania relacji z Polakami za granicą – stojący w opozycji do sposobu przyjętego przez Piotrkę, przedstawia Jerzy, student II roku studiów doktoranckich. Jerzy wyraża swoją niechęć wobec utrzymywania relacji z innymi Polakami. Jerzy po przyjeździe do Wielkiej Brytanii celowo unikał kontaktów z rodakami. Uzasadnieniem takiej postawy była chęć doskonalenia umiejętności komunikowania się w języku angielskim: „[...] ja przyjechałem do Anglii, żeby też w jakiś sposób podszkolić ten angielski i w jakiś sposób zasmakować innego życia, więc nawet nie wiem, to zabrzmi strasznie, ale się w jakimś tam stopniu unikało się ludzi z tego samego miejsca, żeby po prostu uniknąć rozmów po polsku, żeby po prostu poćwiczyć angielski” (wywiad 11. Jerzy).

Drugim powodem był negatywny stereotyp Polaka, z którym Jerzy nie chciał być kojarzony. „Ale słyszało się różne historie i Polacy nie zawsze byli pozytywnie rozpatrywani tutaj i postrzegani, jako obywatele godni po prostu przebywania w takim środowisku, więc w jakimś tam stopniu nawet wstydę się tego, no, bo powinienem być dumny z tego faktu, że jestem Polakiem i jestem, ale były takie sytuacje, że po prostu postanowiłem, że nie będę przyznawać się, że jestem Polakiem, ponieważ no z różnych względów. Wyczuwało się takie właśnie nastawienie negatywne albo do obcokrajowców, albo do Polaków” (wywiad 11. Jerzy). Negatywny stereotyp Polaków w Wielkiej Brytanii spowodował, że Jerzy przestał przyznawać się, że pochodzi z Polski. Negatywne opinie o Polakach w społeczeństwie przyjmującym, własne złe doświadczenia związane z zachowaniami Polaków za granicą, inne cele wyjazdu i środowisko społeczne powodują, że Jerzy nie poszukuje kontaktu z rodakami przebywającymi za granicą. Od czasu do czasu spotyka innych Polaków, są to zazwyczaj spotkania przypadkowe i przelotne. Uczestnik wywiadu jest ukierunkowany na nawiązywanie relacji z osobami pochodzącymi z różnych kultur.

Trudności w stosunkach osób badanych z polskimi emigrantami zarobkowymi nie wynikają z odrzucenia identyfikacji narodowej, ale z innego stylu życia, innych celów wyjazdu, innego pomysłu na adaptację w nowym miejscu pobytu. Wspólne pochodzenie nie jest więc wystarczającym czynnikiem, który umożliwiłby budowanie wzajemnych relacji. Osoby udzielające wywiadu poszukują raczej osób prowadzących podobny styl życia, a wspólne pochodzenie nie jest zazwyczaj czynnikiem wystarczającym do

nawiązania znajomości (Piekut 2013, s. 54). Polscy emigranci zarobkowi oraz polscy studenci tworzą oddzielne światy społeczne. W przypadku pojawienia się potrzeby „my” opartego na wspólnym pochodzeniu nawiązywane są relacje przede wszystkim z innymi polskimi studentami. Relacje te wówczas nie są oparte tylko i wyłącznie na wspólnym pochodzeniu, ale także wypływają ze wspólnego stylu życia, podobnych doświadczeń związanych z mobilnością oraz celów i aspiracji edukacyjno-zawodowych.

Zakończenie

Z przedstawionej powyżej analizy wywiadów wyłaniają się trzy typy relacji: tych, którzy chcą się odseparować od innych Polaków, tych, którzy chcą się odseparować od emigrantów zarobkowych i nawiązują relacje tylko z wybranymi Polakami, oraz tych, którzy spędzanie czasu z Polakami traktują jako coś naturalnego, dlatego spotykają się z wszystkimi Polakami bez względu na przyczynę emigracji.

Odseparowanie od wszystkich Polaków i zaznaczenie swojej indywidualności jest wyrazem zachwiania identyfikacji narodowej lub prywatyzacji narodowej identyfikacji. Jednostki charakteryzuje wówczas dążenie do zaznaczenia swojej odrębności i niezależności od innych rodaków. Ci studenci chcą sami określać, co to znaczy „być Polakiem” i kształtować inny obraz polskości. W ten sposób jednostki chcą pomniejszyć znaczenie identyfikacji, co wynika z negatywnego autostereotypu grupy własnej lub negatywnego stereotypu wyrażanego przez nowe otoczenie. Z kolei brak związków z grupą emigrantów zarobkowych wynika z odmiennych wartości i celów pobytu za granicą. Prawdopodobnie spotkania z przedstawicielami tej grupy także nie miałyby miejsca w Polsce – brak kontaktu nie ma związku z identyfikacją narodową, ale łączy się ze stratyfikacją społeczną. Poczucie przynależności do wspólnoty narodowej wyrażane jest wówczas poprzez spotkania odbywające się w polskich stowarzyszeniach studenckich, poprzez indywidualne kontakty z innymi polskimi studentami pozostającymi za granicą, a czasami jedynie poprzez podtrzymywanie kontaktów z rodakami pozostającymi w kraju. Możliwość utrzymywania relacji z rodziną i znajomymi w Polsce osłabia potrzebę nawiązywania znajomości z innymi emigrantami w kraju pobytu (Toruńczyk-Ruiz 2010, s. 142). W przypadku studentów ukierunkowanych na mobilny styl życia dodatkowym czynnikiem ograniczonych kontaktów z innymi Polakami jest tymczasowość pobytu i chęć nawiązania relacji z osobami pochodzącymi z innych krajów. Zachowanie dystansu do rodaków pozwala na integrację ze społeczeństwem brytyjskim i/lub wielokulturową społecznością imigrantów w tym kraju.

Z kolei w sytuacji spędzania czasu z Polakami, bez względu na powód emigracji i status społeczny, poczucie przynależności jest wyrażane poprzez poszukiwanie tego, co wspólne na poziomie narodowym, i akcentowanie wspólnotowości bez względu na różnice społeczne i zawodowe. Dla nich ważne jest poczucie przynależności do wyobra-

zonej wspólnoty, opartej na wspólnej kulturze i przeszłości historycznej. Budowanie relacji z innymi Polakami nie jest jednak ograniczone do spotkań w ramach formalnych grup. Nawet, jeżeli spotkania odbywają się w ramach polskich stowarzyszeń studenckich działających na uniwersytetach brytyjskich, pozostają one otwarte dla osób pochodzących z innych krajów. Budowanie relacji z innymi Polakami nie przeczy idei integracji i nie prowadzi do separacji od społeczeństwa przyjmującego. Kontakty z rodakami nie ograniczają również w kształtowaniu własnego życia na emigracji i pozostawiają przestrzeń na zaznaczanie swojej indywidualności, jako niezależnej jednostki.

W niniejszym artykule starałam się pokazać złożoność polskiej społeczności studentów w Wielkiej Brytanii. Inne doświadczenia biograficzne poszczególnych fal emigracyjnych oraz nakładające się na nie różnice międzypokoleniowe stanowią o różnorodności polskiej społeczności ogółem. Ponadto w ramach trzeciej fali emigracyjnej można wyróżnić kolejne polskie społeczności – jak chociażby emigrantów zarobkowych i polskich studentów, stanowiące oddzielne światy społeczne. Brak porozumienia i wzajemne animozje świadczą, że mówienie o jednej polskiej społeczności – w wymiarze obiektywnym – jest nieuprawnione.

Z drugiej strony mówienie o jednej społeczności znajduje swoje uzasadnienie w identyfikacji narodowej. W aspekcie subiektywnym więź pomiędzy członkami społeczności opiera się bowiem na świadomości przynależności. W przypadku emigrantów będzie to poczucie przynależności narodowej, która jest czynnikiem jednoczącym. Mówiąc o Polakach w Wielkiej Brytanii, warto jednak pamiętać o bogactwie różnorodności poszczególnych środowisk, które identyfikują się z tą samą narodową wspólnotą. Pragnę szczególnie zwrócić uwagę na społeczność studentów, czasami niedostrzeganych w licznej polskiej emigracji. Studenci, w wielu przypadkach, pomimo „pójścia” własną drogą, mają poczucie przynależności do kraju pochodzenia.

Bibliografia

- Andrejuk K. (2013), *Europeizacja w diasporze. Studenci polscy na uczelniach w Londynie po 2004*, Wydawnictwo Instytutu Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Babiński G. (2009), *Polonia w USA na tle przemian amerykańskiej etniczności*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków.
- Bluszkowski J. (2005), *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Chodubski A. (1994), *Elity polityczne współczesnej emigracji polskiej*, „Przegląd Polonijny” 1, s. 95-105.
- Chodubski A. (2003), *Emigracja jako zjawisko cywilizacyjne. Przykład Polonii*, [w:] W.J. Burszta, J. Serwański (red.), *Migracja – Europa-Polska*, Zakład Badań Narodowościowych PAN, Poznań.

- Cimała B., Kalczyńska M. (2010), *Między hermetyzacją a otwarciem polonijnych organizacji oświatowych*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 3, s. 5-19.
- Eade J., Drinkwater S., Garapich M.P. (2006), *Polscy migranci w Londynie – klasa społeczna i etniczność. Raport z badań*, Center for Research on Nationalism, Ethnicity and Multiculturalism, www.surrey.ac.uk/arts/CRONEM [dostęp: 7.10.2017].
- Ferenc T. (2012), *Artysta jako obcy. Socjologiczne studium artystów polskich na emigracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Fomina J., Frelak J. (2011), *Wizerunek Polski i Polaków w Wielkiej Brytanii. Raport z badań*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Galasinska A. (2010), *Gossiping in the Polish Club: An Emotional Coexistence of “Old” and “New” Migrants*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 6(36), s. 939-951.
- Galent M. (2013), *Kapitał społeczny polskich migrantów w Belgii, czyli jak uniknąć pułapki „podwójnej nieobecności”*, [w:] M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Współczesne polskie migracje: strategie – skutki społeczne – reakcja państwa*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Garapich M.P. (2010), *Chłopi i żołnierze, budowlańcy i pijacy. Dominujący dyskurs migracyjny, jego kontestacje oraz konsekwencje dla konstruowania polskiej grupy etnicznej w wielokulturowym Londynie*, [w:] H. Grzymała-Moszczyńska, A. Kwiatkowska, J. Roszak (red.), *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*, Wydawnictwo Nomos, Kraków.
- Garapich M.P. (2013), *Polska kultura migracyjna po 2004 roku – między zmianą a tradycją*, [w:] M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Współczesne polskie migracje: strategie – skutki społeczne – reakcja państwa*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Garapich M.P. (2016), *Zaradni indywidualiści czy anatomiczni egoiści? Stereotypy i auto-stereotypy polskich migrantów w Wielkiej Brytanii w ujęciu antropologicznym*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2, s. 5-21.
- Górny A., Kaczmarczyk P. (2003), *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, Working Papers, Instytut Studiów Społecznych UW, Prace Migracyjne nr 49, www.migracje.uw.edu.pl [dostęp: 8.10.2010].
- Habielski R. (1999), *Życie społeczne i kulturalne emigracji*, Biblioteka Więzi, Warszawa.
- Janeta M. (2012), *Polacy w Wielkiej Brytanii – emigracja powojenna i poakcesyjna. Różnice, podobieństwa, wzajemne relacje*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 3, s. 5-26.
- Jarymowicz M. (2008), *Psychologiczne podstawy podmiotowości. Szkice teoretyczne, studia empiryczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Mach Z. (1993), *Migracja i społeczne konstruowanie tożsamości*, „Przegląd Socjologiczny” XLII, s. 69-89.
- Okólski M. (2006), *Wewnętrzna spójność nowej emigracji i przejawy jej łączności z Polską*, [w:] *Rola dawnej i nowej emigracji polskiej w warunkach Unii Europejskiej*, PAU-PUNO, Kraków.
- Okólski M., Salt J. (2014), *Polish Emigration to the UK after 2004, Why Did So Many Come?*, „Central and Eastern European Migration Review” 2(3), s. 11-37.
- Pacholski M., Słaboń A. (2001), *Słownik pojęć socjologicznych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.

- Piekut A. (2013), *Wysoko wykwalifikowani wewnątrzunijni migranci w Warszawie – w przestrzeni społecznej czy w transnarodowej przestrzeni przepływów?*, CMR Working Paper 63(121), Ośrodek Badań nad Migracjami UW, Warszawa, www.migracje.uw.edu.pl [dostęp: 7.10.2017].
- Posern-Zieliński A. (2011), *Koncepcja diaspor i problemy jej aplikacji do badań środowisk „polonijnych”*, [w:] M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wieku. Różne oblicza polskiej tożsamości*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Radzik T. (2001), *Polska diaspora w Wielkiej Brytanii*, [w:] A. Walaszek (red.), *Polska diaspora*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Radzik T. (2010), *Dla siebie czy dla kraju? Społeczne uwarunkowania aktywności politycznej emigracji polskiej*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2, s. 23-38.
- Słowik A. (2013), *Trzy fale powojennej emigracji. O doświadczeniach biograficznych polskich emigrantów z Newcastle Upon Tyne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Stachura P.D. (2004a), *The Poles in Scotland 1940-50*, [in:] Peter D. Stachura (ed.), *The Poles in Britian 1940-2000. From Betrayal to Assimilation*, Frank Cass Publishers, London-Portland.
- Stachura P.D. (2004b), *Towards and Beyond Yalta*, [in:] P.D. Stachura, F. Cass (ed.), *The Poles in Britian 1940-2000. From Betrayal to Assimilation*, Publishers, London-Portland.
- Starosta P. (2002), *Społeczność lokalna*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 4, red. Z. Bokszański, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Szacki J. (2002), *Tönnies Ferdinand*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 4, red. Z. Bokszański, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Toruńczyk-Ruiz S. (2010), *Na obczyźnie Polak Polakowi wilkiem: zanik poczucia wspólnoty i patriotyzmu? Współcześni polscy migranci w Holandii*, [w:] H. Grzymała-Moszczyńska, A. Kwiatkowska, J. Roszak (red.), *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*, Wydawnictwo Nomos, Kraków.
- Trevena P. (2011), *A question if class? Polish graduates working in low-skilled jobs in London*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 1, s. 71-96.
- Walaszek A. (2001), *Polska diaspora*, [w:] A. Walaszek (red.), *Polska diaspora*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Polscy studenci w Wielkiej Brytanii i ich relacje z innymi Polakami

Streszczenie: W pierwszej części artykułu autorka opisuje wzajemne relacje pomiędzy emigrantami, którzy przybyli do Wielkiej Brytanii w różnym czasie. Charakteryzując poszczególne fale emigracyjne wskazuje na złożoność polskiego środowiska w tym kraju. W drugiej części artykułu autorka prezentuje wyniki badań własnych przeprowadzonych wśród polskich studentów studiujących za granicą oraz sposób, w jaki budują swoje relacje z innymi członkami emigracji poakcesyjnej. Na podstawie analizy przypadków wskazuje trzy typy relacji tj.: dążenie do separacji od wszystkich Polaków, dążenie do separacji od

emigrantów zarobkowych i nawiązywanie relacji tylko z wybranymi Polakami – innymi studentami; nawiązywanie relacji ze wszystkimi rodakami w myśl przekonania o „naturalnej więzi” pomiędzy członkami tego samego narodu.

Słowa kluczowe: studenci, Polacy za granicą, Wielka Brytania, migracje

The Polish students in the United Kingdom and their relationships with other Poles

Abstract: In the first part of the article, the author describes internal relationships among Polish emigrants who came to the United Kingdom in different historical periods. Characterizing the waves of migration indicates the complexity of Polish community in this country. In the second part of the article, the author presents the results of the research conducted among Polish students studying abroad and the way how they build their relationships with other members of the post-accession emigrants. There are presented the types of relationships, based on the research results: the seeking the separation from the Poles, the seeking the separation from economic emigrants and building relationships only with chosen Poles – other students, building relationships with all countrymen in belief of the “natural bond” between members of the same nation.

Keywords: university students, Poles abroad, the United Kingdom, migration